

עולם שאינו שלך*

לחידוש

* מאמר זה שמעתי מהקדוש הגה"צ רבי דניאל מובשוביץ זצ"ל הי"ד, בעת שהותי בבית התלמוד תורה בקעלס בימים הנוראים תרצ"ה. דברי הפתיחה, וכן דברי הסיום [להלן סוף **אות ב**] נאמרו בכינוס יוצאי קעלס בכ"ט מנחם אב תשכ"ח, יום זכרון קדושי קעלס שעלו על המוקד הי"ד.

ומבואר בדברי הגמרא שחששו של שמעון הצדיק לאכול מקרבן אשם נזיר היה מאחר והנזירים היו נודרים נזירותם לאחר שהתחרטו על חטאיהם, וכשנטמאו ונתרבו עליהם ימי נזירותם [מאחר ומתחילה לא נתכוונו אלא לנזור נזירות שלוש יום בלבד, ר"ן שם] היו מתחרטים, ואם כן יתכן ואין כוונתם שלימה ונחשבים "כעין חולין בעזרה שמתוך שאין כוונתם רצויה אף קרבנותיהן אינן רצויים, אבל בהך גברא שבא מן הדרום ליכא למיחש להכי, שכיון שכוונתו כל כך רצויה בתחילה אנו סהדי שלא נתחרט" [לשון הר"ן שם].¹

והנה התפעלותו של שמעון הצדיק מנזיר זה טעונה ביאור.

הבה נתבונן מהי מעלתו של נזיר. מבואר בדברי הרמב"ן (ה, ו) שהנזיר "קדוש וצריך להשתמר מן הטומאה, כי הוא ככהן המשרת לאלקיו". ואיתא במדרש (במד"ר י, יא) שנחשב הנזיר לפני הקב"ה ככהן גדול, וז"ל: "בוא וראה שכל מי שמקדש את עצמו מלמטה מקדישין אותו מלמעלה, זה לפי שמזיר את עצמו מן היין ונוהג צער בעצמו שלא יגלח ראשו כדי לשמור עצמו מן העבירה, אמר הקב"ה הרי הוא חשוב לפני ככהן גדול. מה כהן גדול אסור ליטמא לכל המתים, אף נזיר אסור ליטמא לכל המתים, מה ככהן גדול כתיב (ויקרא כא, יב) כי נזר שמן משחת אלקיו עליו, אף בנזיר הוא אומר כי נזר אלקיו על ראשו, מה ככהן כתיב (דבה"א כג, יג) ויבדל אחרון להקדישו קדש קדשים, אף נזיר נקרא קדוש שנאמר (ו, ח) כל ימי נזרו קדוש הוא לה".

עוד כתב הרמב"ן במעלת הנזיר, בתוך דבריו (ו, יד) בביאור הטעם שהוצרך הנזיר להקריב חטאת ביום מלאת ימי נזרו, וז"ל: "ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות, כי הוא עתה נזיר מקדושתו ועבודת ה', וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלקיו, כענין שאמר (עמוס ב, יא) ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזירים, השווה אותו הכתוב לנביא, וכדכתיב (ו, ח) כל ימי נזרו קדוש הוא לה'. והנה הוא צריך כפרה בשובו להיטמא בתאוות העולם".

ומבואר בדבריו שהכתוב השווה את הנזירים בקדושתם ועבודתם לדרגת כהן גדול ולדרגת הנביאים, וידועים דברי הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"א) כמה

1. בבמדבר רבה (י, ז) איתא: "ר' מונא בעי למה לא היה שמעון הצדיק אוכל אשם נזיר, אם תאמר מפני שנזיר חוטא הוא על שציער עצמו מן היין וכי לא אכל שמעון הצדיק חטאת חלב או חטאת דם מימיו. סבור שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפדה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך הקפדה סופן לתהות וכיון שהוא תוהה נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה. וזה [הנזיר מן הדרום] מתוך ישוב הדעת נדר ופיו ולבו שוים".

גדולה ועליונה בזך וטוהר מעלת הנביא², ומפורשים הדברים במסכת עבודה זרה (כ, ב) בסולם המעלות של רבי פנחס בן יאיר "תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות" וכו' וכו' עד למעלת רוח הקודש – וכדוגמת הנביא במעלתו השיג הנזיר בנזירותו.

והנה שמעון הצדיק מאנשי כנסת הגדולה חי בימי בית שני, ובימיו היו כלל ישראל ברום המעלה וביופי תפארתם, כמבואר בדברי הגמרא (יומא לט, א) "תנו רבנן ארבעים שנה שמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין, מכאן ואילך פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין, מכאן ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין. והיה נר מערבי דולק, מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה. והיה אש של מערכה מתגבר ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצוות עצים, מכאן ואילך פעמים מתגבר פעמים אין מתגבר ולא היו כהנים נמנעין מלהביא עצים למערכה כל היום כולו. ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע ויש אוכלו ומותיר. מכאן ואילך נשתלחה מאירה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים וכל כהן מגיעו כפול".

אוצרות התורה
אוצרות השות

ובתקופה מופלאה שכזו של אנשי מעלה, על אחת כמה וכמה שבועדאי היו הנזירים קדושי עליון ומעלתם כמעלת הנביאים. ואם כן לא מובן מדוע חשש שמעון הצדיק אולי נתהווה הרהור חרטה במחשבת נזירים שהם בני דרגה מופלאה, ולכן נמנע כל ימיו מאכילת קרבן זה. ופליאה בכפליים מדוע דוקא כשבא לפניו הנזיר מן הדרום ושמע את תשובתו לפחו יצרו "רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך", התפעל ממנו וקרא עליו את המקרא "איש כי יפליא לנדור נדר נזיר לה'", והסכים לאכול מקרבנו, דבר שנמנע לעשות אצל נזירים אחרים.

2. וז"ל: "ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד", ומבאר הרמב"ם כי הנביא "מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ ויודע מהן גדלו", ואז "בעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים ויהפך לאיש אחר".

הנטפלת אליו, אלא בתפיסתו הבהירה כשמש ראה בהלך מחשבה זה אויב גדול ונורא המתנפל עליו לטורדו מן העולם. ולכן כהרף עין התקומם מולו, והשיב בנחרצות "רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, במי שהוא עתיד להיות רימה ותולעה". ובכך גילה את גדולת נפשו ולבבו ובהירות שכלו להתמודד מול היצר לא בחשבונות או במשא ומתן, אלא עמד על נפשו בצעקה שפחו היצר איננו כלל עולמו.

משל למלך צעיר שיצא בבגדי מלכותו בראש פמליה מכובדת של כל שריו קציניו ויועציו והתהלך ברחוב העיר שהיה מלוכלך ברפש ובוץ, וכשראה נערים משחקים בכדור, רצון עז תקף אותו לשחק עמם. והנה אילו היה עושה חשבון הגיוני אם הנאה זו כדאית, היה מגיע למסקנה ברורה שאין הדבר משתלם מאחר ולא כדאי לכללך את בגדי המלכות היקרים המשובצים זהב ומרגליות, בשל משחק בכדור בבוץ³. אולם הגם שחשבון זה נכון בהחלט, בוודאי שלא זו הסיבה האמתית שבגינה נמנע המלך להשתתף במשחק, אלא הסיבה האמתית היא שהוא מלך, ומה למלך ולמעשי שטות שכאלו. בלבו של מלך נשללת אפשרות שכזו, אין כאן חשבונות של רווח והפסד, לא משערים האם כדאי המשחק בתמורה לקלקול בגדי המלכות למלך, אין שום משא ומתן עם עצמו בנושא זה. אין זה "עולמו".

מעלת שלימות נפלאה זו נראתה בעליל אצל אותו נזיר מופלא מן הדרום, וזו היתה גדלותו – הידיעה להעריך מיד מהו אדם ומה תפקידו בעולמו – העולם שלו. ומשום כך קרא הרועה לכח שהתעורר בנפשו, כאל אדם שמחוצה לו: "רשע, למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך", ואמר לעצמו שאין זה כלל עולמו, ואין זה מתאים אפילו להרהר הרהור שכזה. ורגע כמימריה, ללא כל חשבון, יישם למעשה את תפיסת עולמו בקבלת נזירות "העבודה שאגלחך לשמים".

ומכך התפתח צמחון הצדיק מהדרך שנקט נזיר זה נגד היצר הרע, לא בדרך של חשבונות שבה אין בטחון שישאר איתן בהחלטתו הראשונה כאשר יתחוללו שינויים ויתחדשו תנאים אחרים ממה שתיאר לעצמו בתחילה כשהחליט לקבל על עצמו נזירות. אבל בדרך תפיסת העולם של הנזיר מהדרום, אין חשש לחרטה ונסיגה גם בהתחדשות מצבים בלתי צפויים, משום שתמיד קמה וגם ניצבה ההשקפה שאין זה עולמו, ולא מתאים לדרגתו ומעלתו. ואכן, סמך שמעון

3. "מלך לא יאהב לחלץ מעליו יקר תפארתו ולשחוק בחוצות עם הנערים" (לשון ספר ארחות צדיקים, שער השמחה).

הצדיק רק על קרבנו של הנזיר מהדרום, כדברי הר"ן בנדרים: "אבל בהך גברא שבא מן הדרום ליכא למיחש להכי שכיון שהיתה כוונתו כל כך רצויה בתחילה **אנן סהדי שלא יתחרט**". השקפת העולם של הנזיר ברורה כשמש ויציבה כ"אנן סהדי"⁴.

דברים אלו שנאמרו מפי הקדוש רבי דניאל הי"ד, ניכר היה בהם כי ביטאו נאמנה את עולמו והשקפתו הוא. מראה פניו החיוורות שהתכסו באודם ועיניו שהפיקו להבת אש נשארו חרותים בזיכרוני שנים רבות לאחר אותו מעמד נורא הוד בתלמוד התורה בקעלם, ורושם עז נותר בלבי מדמותו הנאצלת של רבי דניאל הי"ד. איש נעלה, שמשיחתו ומכל הנהגותיו ניכר היה שהשקפתו ודעותיו מהו "עולמו" היו ברורות בבהירות מוחלטת, וכל מחשבה פוחזת נראתה בעיניו כאויב הבא לטורדו מהעולם – ממש כאותו נזיר מהדרום, נושא השיחה אותו מסר רבי דניאל הי"ד.

לא יפלא איפוא, שאדם גדול זה מסר את נפשו על קדושת השם בזריזות מופלאה ובשמחה, הי"ד. שהרי אדם בעל דרגה שכזו, אין כל אפשרות להפתיעו במה שלא היה מוכן אליו מקודם, ו"אנן סהדי" שכל מה שלא יארע לו, וכל מפנה שיעמוד בדרכו לא יצליח להסיטו כמלוא הנימא מעמידתו האיתנה בדעתו ובהשקפתו. ובמצב זה, פשיטא שאף נטילת הנפש אין בה כדי להזיז אדם מופלא שכזה מ"עולמו" הנאצל.

"עולמך תראה בחיך"

ג. מהדברים שנתבארו למדנו יסוד מופלא המאיר לאדם את דרכו בכל המעשה אשר יעשה. לכל אדם **"עולם"** משלו, "עולם" של גדלות ובהירות ההשקפה למה עליו לשים מבטו ומגמתו כל רגע מימי חייו. "עולם" שבו אין תפיסת מקום לפחו היצר הנדחה על הסף בקריאה "רשע, למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך".

ודברים אלו מפורשים בתוכן מאמר חז"ל עה"פ (בראשית כה, לד) "יעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה", ואיתא

4. ולפי זה יתכן לבאר את לשון הכתוב (תהלים לב, ט) "אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדין לבלום, בל קרוב אליך", דהיינו שלא די ללחום ולרסן את היצר הרע, אלא יש לסלקו ולומר לו שאינו שייך כלל אליו, וזהו "בל קרוב אליך", בבחינת "עולם שאינו שלך".

במדרש (ב"ר סג, יד) "ויקם וילך, רבי לוי אמר מעולמו יצא". רבי לוי הסביר את פשר ירידתו והתדרדרותו של עשו לבאר שחת – מפני שיצא "מעולמו". ובדומה לכך אמרו במדרש (ב"ר סג, ז) עה"פ (בראשית כה, כג) "ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך – שני גיאי גוים בבטנך זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו", ומבואר שגאוותו של רבינו הקדוש היתה "בעולמו".

וכן מצינו בדברי חז"ל (ויקרא רבה לב, ג) עה"פ (ויקרא כד, י-יא) "ויצא בן אשה ישראלית וגוי ויקב את השם ויקלל" – "מהיכן יצא, רבי לוי אומר מעולמו יצא". גם כאן, כאשר רצה רבי לוי לבאר כיצד קרה שמי שהיה מאוכלי המן במדבר, אחד מההולכים בתוך ענני כבוד, יצא וברך את השי"ת – ההסבר לירידה האיומה הזו היה: "מעולמו יצא".

אוצרות התורה
אוצרות השות

וביאור מובן זה של "עולם" זה שעליו צריכה להיות גאוותו של תלמיד חכם, נראה על פי דברי הגמרא במסכת ברכות (יז, א) "כי הוּוּ מפטרי רבנן מבי רבי אמי ואמרי לה מבי רבי חנינא, אמרי ליה הכי: עולמך תראה בחיך, ואחריתך לחיי העולם הבא, ותקותך לדור דורים, לבך יהגה תבונה, פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות, עפעפיך יישירו נגדך, עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע, שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיק ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין". פרש"י: "מפטרי רבנן, זה מזה, שהיה נוטל רשות מחבירו לשוב לביתו ולארצו"⁵. כלומר, כאשר היו נפרדים רבנן זה מזה לפני שיצאו מהשיבה לחזור לביתם היו מברכים כל אחד את חברו בברכת "עולמך תראה בחיך" וכו'. ומברכתם של רבנן נלמד ש"העולם" שרואים בחיים הוא עולם שאחריתו חיי עולם הבא ותקותו לדור דורים. כי המובן "עולם" הוא עולם נצחי. והברכה שברכו איש את אחיו, שעולם הבא של נצח יראו עוד בחייהם, זהו "עולמך תראה בחיך".

ומהי הדרך לזכות לראות את ה"עולמך בחיך" – באו רבנן ומנו תשע איברי הגוף ומייעדים תפקיד לכל אחד ואחד מהם, וכביאור המהרש"א שברכה זו כוללת את כל איברי האדם המשמשים לתורה, וז"ל: "נקטו כל הכלים

5. ויש לדייק את הלשון "מפטרי" במובן שפוטרו מחובת שעבודו אליו להיות בחברתו. והביאור בזה, מכיון שהרי "קנה חבר" (עי' אבות פ"א מ"ה), וא"כ הוא כביכול "קנוי" לחברו ומשועבד לו. ולכן צריך ליטול רשות להפטר מחיובו זה כדי שיוכל לשוב לביתו ולארצו. ויש להטעים הדבר ע"פ דברי המשנה במסכת אבות (פ"ב מ"ט) "צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' רבי יהושע אומר, חבר טוב", עיי"ש. וזה יסוד גדול בישיבות, ולכן התקשרו כל כך עד אשר היו צריכים ליטול רשות אחד מהשני ללכת בשעת פרידתם.

והאיברים השייכים ללימוד התורה: הלב והכליות בעיון ובמחשבה, הפה הלשון והשפתיים כלי הדיבור, והעין לראות, והאוזן לשמוע, והרגלים לרוץ שם למקום תורה הם כלי המעשה המגיעים לתורה, אבל ידים לא נקט שהם כלי המעשה ממש ולא שייכים כלל בלימוד התורה אלא לעשות מצוותיה".

ומבואר בזה כי "עולמו" של תלמיד חכם אפשרי שיראה בחייו רק אם ישכיל להשתמש בכל איבריו לתורה, ועל ידי כך יבנה לעצמו "עולם" שלם שבו ישים את מגמתו ומבטו – כ"עולמו" של הנזיר מהדרום.

ונראה שלכך התכוון רבי לוי כאשר הסביר את פשר התדרדרותו של עשו לבאר שחת ואת ירידתו האיומה של המגדף – שיצאו "מעולמם". משום שבחינת "עולמו" של האדם היא שכל מציאות שאיפתו ותכליתו לתורה, וזהו מבצרו, ולכן אין סכנה יותר גדולה מאשר לצאת מ"עולמו" – ח"ו להתנתק מעולם זה. עשו והמגדף יצאו מעולמם והתנתקו מהחיבור לתורה, ולעומתם גאווותו של רבי היתה "בעולמו" – "עולם" של הנזיר מהדרום, שהוא אותו "עולמך" שאחריתו חיי נצח – העולם שבירכו רבנן זה את זה שיזכו לראותו בחייהם על ידי שכל מציאותם תהיה שייכת לתורה.

ובמקום אחר ביארנו לפי יסוד דברים אלו לימוד גדול בדרכי התשובה, והוא, שכל תשובה הבאה מתוך חישובים וחשבונות, ואפילו נכונים, כאשר אחר כך באים תנאים שלא נחזו מראש ומכשולים שלא נצפו בתחילה, עלול האדם להתחרט מתשובתו, כחששו של שמעון הצדיק שנמנע מלאכול קרבן נזירות מהחשש שמא נתחרטו כאשר נטמאו. ורק כאשר התשובה באה מתוך תפיסת עולמו של האדם מה תפקידו וגדלותו, "אנן סהדי" שלעולם לא יבוא עוד לידי חרטה.